

ÇANAKKALE SAVAŞINDA TÜRK - ALMAN BİRLİKTELİĞİ

TURKISH-GERMAN CO-OPERATION IN THE GALLIPOLI CAMPAIGN

Ahmet ESENKAYA

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ÖZET

Osmanlı Devleti, Almanya ile -ağırlıklı olarak- ‘askeri’ ve ‘ulaşım’ (telgraf, telefon, demiryolu) alanlarında ortaya koyduğu birlikteliği Abdülhamit II döneminde başlattı. İngiltere ve Fransa’ya karşı Almanların tercih edilmesindeki nedenler çok net olarak anlaşılmasa da beraber; Enver Paşa’nın liderliğini yürüttüğü İttihat-Terakki yönetimi, mevcut birlikteliğe ‘savaş ortaklığı’ nı da ilave etti.

1912 yılından itibaren Alman askeri uzmanlar Osmanlı Devleti tarafından davet edilerek; ordunun eğitimi ve Çanakkale Boğazı sahil tahkimatının yapılmasında büyük katkıda bulundular.

Peşinden bazı üst düzey Alman komutanlar, ‘ordu komutanlığı’, ‘müşavirlik’ gibi son derece stratejik konumlu askeri birimlerin yönetilmesi için davet edildi. Çanakkale’de kara harekâtı başlamadan bir ay önce orada kurulmak üzere olan 5 nci Ordu’nun başına Liman von Sanders getirildi. Bunu bazı kolordu ve tümen komutanlıklarına getirilen Alman subaylar izledi.

Çanakkale Savaşı sürecinde mayın hattı döşeme, sahil savunma hizmetleri, lojistik ve sağlık hizmetleri gibi pek çok kritik noktada Alman görevli ve uzmanlar hizmet verdiler. Bu hizmet ve birliktelik savaş sonuna kadar devam etti.

Anahtar Kelimeler:Osmanlı Devleti, Almanya, Çanakkale Savaşı

SUMMARY

Cooperation between the Ottoman Empire and Germany, especially in the sphere of military and communication, began with during the rule of Abdulhamit II. Although it is not exactly clear why the Ottomans preferred Germans instead of the British or French, the Committee of Union and Progress (CUP) added another sphere of cooperation: partnership in the First World War against the British and French.

The Ottomans invited the German military experts to modernize the military. The German officers were successful in training the Ottoman army and in organizing and strengthening the defenses of the Dardanelles.

Then, in accordance with the treaty signed on August 1914 German military mission began to wield "effective influence" over the military operations of the Ottoman armies. German generals and staff officers served as advisers and military commanders for the Ottoman army. Just a month before the Battle of Gallipoli, the Ottomans appointed Otto Liman von Sanders as the commander of the 5th Army. German generals were also put in command of some army corps and divisions.

During the Gallipoli campaign, German officers, advisers and experts oversaw placing naval mines in the Dardanelles, organizing coastal defenses, logistics and health care for the army. Their services continued until the end of the First World War.

Key words: Ottoman Empire, Germany, Gallipoli Campaign

Giriş

Sultan Abdülaziz'in son saltanat yılına kadar uzanan ve II. Abdülhamit ile sıkı ilişkiler kurulan Almanya Devleti ile birliktelik ve yapılan ittifak, 20 nci yüzyılın ikinci yarısında pek çok yazar tarafından incelendi.¹ İşin daha ilginç

¹ Bu kitaplardan bir kaçını bibliyografik kaynak olarak verilmiştir:
BLAİSDELL, C. Donald, (A. İhsan Dalgıç), *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi: Düyün-u Umumiye*, İstanbul Doğu-Batı Yay., 1979.
KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yay., İstanbul 1974.
MADİSON Mcgarity, James, *Foreign Influence on the Otoman Turkish Army, 1880-1918*, Ph. D. Submitted to American Univ., Washington, D. C. 1968, (Amer. Libr., Washington, D. C.)
ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, 240s.
ÖNSOY, Rıfât, *Osmanlı-Alman Ticari Münasebetleri (1871-1914)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1979.
ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Osmanlı Sanayi 1913-1914 Yılları*, AÜSBF Yay., No: 299, Ankara 1970.
RATHMANN, Lothar, (Çev. Ragıp Zaraklı), *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Gözlem Yay., İstanbul 1976.
WALLACH, Jehuda, (Çev: Fahri Çeliker), *Bir Askeri Yardım Anatomisi (Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977.
TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, TTK Yay., Ankara 1951.
TRUMPENER, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire*, Princeton Univ. Pres, New Jersey, 1968.

tarafı, hem Birinci Dünya Savaşına ramak kala, hem de savaş esnasında İstanbul'da Almanya'yı, askeri ve milli gücünü öven ve öne çıkaran ilginç yerli ve yabancı kitaplar da yayınladılar.²

Buna rağmen Birinci Dünya Savaşında ve –özellikle Çanakkale cephesinde- Alman yardımı, Alman silahları, Alman komutanları, askerleri ile onların savaştaki etkinliği ve katkısı konusunda neredeyse, çoğu zaman, ne bilgi verildi ne de yorumlandı.

İşte bu sebeple sadece yeni nesiller için bir öncü derleme olsun diyerek, bu ağır yükün altına girmeye cüret edildi.

20. yüzyılın en büyük iki savaşından birisi, hiç şüphesiz I. Dünya Savaşı'dır. Yaklaşık dört yıl sürüp dünyayı baştan sona kavuran savaşta, en çok kan akıtılan cephelerden biri olan Çanakkale cephesi de, -sonucu itibariyle- savaş serüveninde ve savaşın seyrinde kayda değer niteliğe sahiptir.³ Genel anlamda İstanbul'u devreden çıkarıp Almanya'yı doğudan yapılacak yoğun bir kuşatmayla savaş dışı bırakarak Mayıs 1915'e kadar sonuçlandırmayı hedefleyen bu saldırı, 3 Kasım 1914'te başlamış, 9 Ocak 1916 tarihine kadar devam etmiştir.

Kış ayları sebebiyle diğer cephelerde durağanlaşmış mücadelelerin içinde İtilaf Devletleri deniz güçleriyle Çanakkale Boğazı'nda kolay bir zafer kazanıp, önemli sonuçlar elde edeceğinden son derece emindi. Çanakkale

ANHEGGER, Robert, "Almanların Türkiye'ye Göçü", *Tarih ve Toplum* 1995/21, 57 s.

LUXEMBURG, Rosa, "Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi", *Aydınlık Dergisi*, S.2, Aralık 1968, 139-144 s.

PAMUK, Şevket, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye: Sektörleri ve Sermayeyi İhrac Edilen Ülkelere göre Dağılımı (1854-1914)", *ODTÜ Gelişme Dergisi – Türkiye İktisat Tarihi Özel Sayısı 1978, Özel Sayı*, 131-162 s.

² Bu kitaplardan bir kaçını bibliyografik kaynak olarak verilmmiştir:

MEHMET ENİS, *Alman Ruhu*, Nefaset Matbaası, İstanbul 1330.

Mütercim YÜZBAŞI MEHMET TAHİR, *Millet-i Müselleha*, Matbaa-i Ebuzziya, Kostantiniyye 1301.

La Prosperité Nationale de L'Allemagne, Çev: Nesim Ruso, *Alman Feyz-i Millisi 1888- 1913*, Matbaa-yı Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul 1330.

IEK, Jaek E., *Balkan Harbinden Sonra Şarkta Almanya*, İfham Matbaası 1331.

PARVUS, Alexander Helhand Israel, *Umumi Harp Neticesinde Almanya Galip Gelirse*, Türk Yurdu Kütüphanesi, Kader Matbaası, İstanbul 1330.

PARVUS, Alexander Helhand Israel, *Türkiye'nin Can Damarı: Devlet-i Osmaniye'nin Borçları ve Islahı*, Türk Yurdu Kütüphanesi, Kader Matbaası, İstanbul 1330.

VEYLET, Bunyar, *Şarkta İngiliz-Alman Rekabeti*, Sancakçıyan Matbaası, Dersaadet 1332.

³ Anadolu'da Türk unsuruna dayanan yepyeni bir Cumhuriyetin kurulmasına ön ayak olması açısından da Türk tarihinde ayrı bir yeri vardır.

kolayca geçilecek, Rusya'ya gerekli silah yardımı yapılacak ve bu devletin Doğu Avrupa'yla bütünleşmesi kolaylaşacaktı. Diğer yandan Almanya'nın doğuya yayılması önlenemez, Boğazlar ve İstanbul teslim alınıp devreden çıkartılarak Osmanlı Devleti savaşı dışı bırakılacaktı. Sonuçta İngiltere, Mısır'daki varlığını güvenceye alacak, Ortadoğu'daki zengin petrol yataklarına sonuna kadar sahip olacaktı. Böylece emperyalist güçler şöhretlerine şöhret katacaklardı.

İngilizler ve Fransızlar bu ana düşünceyi uygulamaya koymak için en ufak ayrıntılara kadar büyük hazırlıklar yaptılar. İlk hedef olarak Çanakkale Boğazı ele elde edilecekti. İngiliz ve Fransız hükümetleri donanmalarını var güçleri ile hızlandırdılar. Bu donanma, o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş büyüklükte bir donanma idi.

11 Ağustos'tan beri Çanakkale Boğazı girişinde günden güne kalabalıklaşan İtilaf Donanması, İngiltere'den gelen emirle, 19 Şubat 1915'ten itibaren bir aydan daha fazla Boğaz'ın her iki yakasını ağır bombardımana tabi tuttu. Artık Türk mevzilerinin tamamen sustuğunu sanan İtilaf devleti yetkilileri 18 Mart 1915 günü son bir hamle ile rahatça Çanakkale Boğazı'nı ve İstanbul yolunu geçebileceklerini düşündüler. Kahraman Türk komutan ve askerinin inancı, mayın hatlarının direnci ve Alman yapımı güçlü sahil toplarının aman vermez ateşi karşısında zamanının en modern üç büyük savaş gemisini yitirip, pek çoğu da ağır hasara uğrayınca geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylece tüm dünya Çanakkale Boğazı'nın sadece donanma gücüyle geçilmesinin imkansız olduğunu bir defa daha anlamış oldu.

Bunun üzerine ilk önce Gelibolu Yarımadası'nı işgal edip orada iyice tutunduktan sonra Boğaza rahatça hakim olmayı hedeflediler. 25 Nisan 1915'te on binlerce modern donanımlı askerle İngilizler Seddülbahir sahillerine, Anzaklar Arıburnu sahiline; Fransızlar da Kumkale'ye kısa sürede işgali tamamlamak için ayak basmışlardı.

Osmanlı Ordusu 5 nci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders komutasında, büyük oranda kendi imkanlarıyla ve Alman teknik yardımıyla Çanakkale'yi savunmaya başladı. 25 Nisan 1915 ve süregelen günlerde olduğu gibi İngilizlerin 6/7 Ağustos'ta başlattıkları büyük bir çevirme hareketi da -başta Kurmay Albay Mustafa Kemal Bey ve silah arkadaşlarının- zamanında müdahalesi ile önledi. Çarpışmalar yine lağım

ve siper çarpışmaları şekline dönüştü. Hiç seviye kaybetmeden iki güç büyük inat ve akıl almaz gayretle aylarca savaşa devam ettiler.

Büyük bir özveri ile elde edilen Çanakkale zaferinin kazanılmasında –Türk şehit kanı hariç- Türk-Alman birlikteliğinin ne düzeyde olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunların içerisinde ‘Almanların Türkleri kendi emelleri doğrultusunda kullanıp, en az bir yıl, her iki taraftan yaklaşık bir milyon askeri Gelibolu’da tutarak, Doğu’daki hareketini rahatlattığı’ görüşünün⁴ yanında, dönemin Başbakanı da ‘Almanlarla beraber olmak zorunluluğu⁵’nu ortaya koymaktadır.

Dönemin Başbakanı, Osmanlı Devleti’nin savaşa girişi ile ilgili olarak kaleme aldığı ‘hatırat’ının son bölümünde: “İtilaf Devletleri, bizimle bir ittifaka girmiyorlardı. Çünkü böyle bir anlaşma, onların gizli amaçlarına aykırı düşmekte idi. Bu devletler, harbin sonunda ‘hasta adam’ın hayatına son vermek ve onun mirasını paylaşmak istiyorlardı. Bu savaşta İtilaf Devletleri’nin esas gayelerinden biri de bu idi.”⁶“...tarafsızlık, yalnızlık demektir. Zira Üçlü İtilaf’ın arzusu olan ‘Türkiye’nin tarafsızlığı’, Türkiye’yi tam bir tembellek ve yalnızlık içerisine düşürmekten başka bir şeye yaramazdı. Savaşa girmeye mecburduk.”⁷

Güney Bölge Kurmay Başkanı Binbaşı Mühlmann, “...Kuşkusuz Alman desteği olmaksızın Türkiye’nin direncinin bu kuvvette ortaya çıkabileceği düşünülemezdi, ama bu desteğin kapsamı üzerine abartılı varsayımlarda bulunulmamalıdır. Almanya daha fazlasını nasıl verebilirdi ki! Zaten 15.000 Alman subayı ve askeri Türklerin hizmetinde değil miydi? Ayrıca iki Alman savaş gemisi Türk deniz filosuna tahsis edilmemiş miydi? Aşağı yukarı 100.000 vagon, Alman savaş malzemesiyle yüklü olarak savaş yıllarının ceryanı esnasında İstanbul’a gönderilmişti ve mali yardımın seviyesi üç milyar mark gibi muazzam bir yekuna varmıştı. Bu rakamlar zaten her iki devletin yazgısının can ve mal fedakarlıklarıyla nasıl birbirine sınımsız bağlı olduğunu açığa vurmaktadır. Ama her iki devletin toplu kurbanlarına oranla yine de cüzidir ve bu sebepten bu keyfiyet, yürütülen kahramanca

⁴ İsmet Görgülü, “Çanakkale Cephesinde Almanların Niyeti”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, S. 1, Çanakkale, 2003, s.161-182.

⁵ Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 293-330.

⁶ *A.g.e.*, 296.

⁷ *A.g.e.*, 301-302.

*Türk muharebelerinin ana yükünün Osmanlılar tarafından taşınmak zorunda kalındığını kanıtlar.*⁸ görüşündedir.

Amerikalı Yüzbaşı Granville Fortescue, “*Türk ve Alman subayları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ile ilgili İngiliz gazetelerinde durmadan çeşitli hikayeler yayınlanmaktaydı. Bunlar sadece karalamadan ibaretti. Ben, her iki ulusun subayları arasındaki ilişkileri görme fırsatı buldum. Bu iki ulusun İngiltere’yi mağlup etmek arzusu etrafında oldukça ahenkli bir birlik içinde çalıştıklarını gördüm. Her iki ulusa mensup subaylar arasında kişisel ilişki ve sosyal hayat o kadar sıkı değildi. Fakat, bu ufak sorunu abartarak büyük bir sorun haline getirmenin bir anlamı yoktur. Bunun yapılması İngiliz kamuoyunu yanıltmaktan başka bir işe yaramaz.*”⁹ görüşünü ortaya koyar.

Bulgaristan’ın da katılımıyla Almanya ulaşımının açılmasıyla beraber savaş malzemesinin cepheye ulaşım yolu açılmıştı. Bu durum karşısında, mevsim şartlarının getirdiği büyük olumsuzlukları da dikkate alan İtilaf Devletleri, büyük umut bağladıkları Çanakkale beklentisinden tamamen vazgeçmek zorunda kaldılar. 20 Aralık 1915’te kuzey, 9 Ocak 1916’da güney cephesinden son birliklerini de gizlice gemilere bindirip, cepheyi boşaltarak çekildiler.

Çanakkale Savaşları yaklaşık 13 aylık bir zamanı kapsar. Deniz yoluyla Boğazı zorlama, taarruz ve bombardımanlar 3 Kasım 1914’ten itibaren 125 gün; donanma, denizaltı, uçak ve balon destekli kara işgalleri de (25 Nisan 1915- 9 Ocak 1916) 254 gün sürmüştür.

Muharebelerin geçtiği alan, Yarımada’nın güney ve orta-kuzey bölümüdür. İtilaf kuvvetlerinin Güney (Seddülbahir) bölgesindeki mücadeleleri Alçıtepe’yi, kuzeyde ise Conkbayırı-Kocaçimen Tepe’yi ele geçirme hedefine yöneliktir. Ağustos ayından sonra Anafartalar Ovası ve Suvla bölgesi de devreye girmiştir. Cephelerin gerisindeki lojistik destek alanları ile donanmanın taarruzu altında kalan sivil alanlar da yoğun şekilde harbin etkisi altında kalmıştır.¹⁰

⁸ Carl Mühlmann, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Notları*, Timaş Yay., İstanbul 1998, s.8.

⁹ Granville Fortescue, (Ter: Kidemli Deniz Kurmay Yüzbaşı Rahmi), *Çanakkale*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1916, s.37-38.

¹⁰ Ahmet Esenkaya, “Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları” *ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 4, Çanakkale, 2006, s. 51-96.

Bu savaş sadece kara ve deniz kuvvetlerinin değil, pek çok milletin ve ırkın kıyasıya mücadele verdiği modern teknolojinin de ilk savaşdır. Bu savaşın gerçek sebeplerinin en büyük dilimini de sanayileşmiş ülkeler arasında iktisadi ve siyasi hakimiyeti kimseye kaptırmama mücadelesi oluşturur.

1914 yılına kadar Avrupa’da egemen güçler arasında içten içe süren çatışma, küçük bir kıvılcımın tutuşturmasıyla açık bir hale gelince, milyonlarca ailenin kana ve acıya bulanacağı bir süreci başlatacaktır. O zamana kadar bu amaçla kullanılmamış olan denizaltı, uçak, zeplin, tank, büyük savaş gemileri, pek çok korkunç modern aletlerden pek çoğunun ilk kez deneneceği, artık geri dönülmesi imkansız bir yola girilecektir.

Avrupa’nın tamamına yakınının, Rusya, Osmanlı Devleti, Japonya, A.B.D.’nin de katıldığı bu savaşta – kayıp, esir ve yaralılar da sayılacak olursa- insan kaybının 37.000.000 kişiyi bulduğu görülür.¹¹ Dört yılı aşkın devam eden savaşın maddi zararı çok büyük boyutlardadır. Osmanlı Devleti ise bir çok cephede savaşmış, -gaziler bir tarafa- en iyimser tahminlerle 400.000’e yakın evladını şehit vermiştir.

Türk- Alman Fikirsal Yakınlığı

Osmanlı hükümetinin milli hedefleriyle Alman politik askeri hedefleri arasında -Osmanlı Devleti’nin coğrafi durumundan doğan- bir paralellik dikkati çeker. İki asırdır devamlı olarak toprak kaybeden Osmanlı Devleti, bu toprak kaybına nihayet bir son vermek, Boğazları ve Doğu Anadolu’yu elinde bulundurmamak, Arap Yarımadası ve Süveyş Kanalı’ndaki kontrolünü kuvvetlendirmek, İslam alemindeki liderliğini sürdürmek; İran, Azerbaycan ve Türkistan’daki Türkleri kendi önderliğinde birleştirmek suretiyle eski saygınlığını kazandırmak isterken; Alman İmparatorluğu da Osmanlılardan yararlanarak halkın çoğu Müslüman olan İngiliz sömürgelerini ayaklandırmak, Süveyş Kanalı’nın kapanmasını sağlayarak İngilizlerin Batı cephesini sömürge askerleri ile takviye etmesine engel olmak istiyordu.

Ayrıca; Osmanlılar, Almanların Avrupa’da kazanacakları zaferden yararlanarak milli hedeflerini elde edeceklerini, Almanlar ise Osmanlıların Doğu Anadolu ve Mısır’da girişecekleri askeri hareketin başarısından yararlanarak Avrupa’da zaferi daha kolay kazanacaklarını hesap ediyorlardı.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1991, s.137-143.

Aslında Türk hareket planı, Osmanlı ordularının müttefiklerinin Alman ve Avusturya ordularının Avrupa cephelerinde karşılaştıkları baskıyı azaltmak ve yükünü hafifletmek maksadıyla Kafkasya'da Rusya'ya, Süveyş Kanalı'nda İngiltere'ye taarruz etmesi esasına dayanıyordu.

Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazındaki Faaliyetleri

İlk iki kalenin Fatih Sultan Mehmet'in emriyle bitirilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin gücünün zayıflamasıyla doğru orantılı olarak Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına dönemin şartlarına göre kıyı savunması içerikli askeri amaçlı eserler (kale ve tahkimatlar) yapılmıştır. Çünkü güneyden gelecek tehlikeye karşı Başkent ve Hilafet merkezi İstanbul'u korumanın en kolay yolu, 70 km'lik Boğaz'ın en dar noktasındaki Çanakkale kentinin bulunduğu kesimin yakın civarının tahkim edilmesi zorunluluğu, ilgili padişahların tamamını yatırım yapmaya sevk etmiştir.¹²

Özellikle de II. Abdülhamit'le beraber çok daha bütüncül olarak Boğaz'ın durumu 1880 sonrası yeniden ele alındı. Oluşturulan askeri komisyonlar bir çok defa Boğaz'a gelerek incelemelerde bulundu; taktik planlar geliştirildi.¹³ Bu çalışmalar sonunda Topçu ve İstihkam Komisyonu, Boğaz savunmasını dört hat üzere düzenledi. 1890'a gelindiğinde buralardaki kale ve sahil bataryalarına Tophane'de dökülenlerden başka, Avrupa'dan (özellikle Almanya'dan) alınan Krupp, Armstrong v.s. cinsi toplar yerleştirilmeye devam edildi. Buna ilave olarak modern savaş gemilerinin ateşlerine dayanıklı istihkam ve tabyaların inşası da sürdürüldü.¹⁴

Tophane-i Amire ve Umum Askeri Okullar Nazırı Zeki Paşa'nın, Sultan II. Abdülhamit'e sunduğu, Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatı ve uygun yerlere istihkamlar yapıp elektrikli fenerler ve toplar konularak asker yerleştirilmesi içerikli 13 Eylül 1896 tarihli aşağıdaki raporu, o tarihteki genel savunma durumunu özetler niteliktedir.¹⁵

¹² Ali Karaca, "Şanlı Zafer'e Giden Yol İçin Asırlarca Süren Bir Emek Çanakkale Boğazının Tahkimi (1655-1915)", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM), 85. Yılında Atatürk ve Çanakkale Savaşları Sempozyum Bildirileri 23-24 Mart 2000 Çanakkale, Çanakkale 2001*, s.65.

¹³ Karaca, a.g.m., s.66-67.

¹⁴ Çanakkale kenti, Kal'a-i Sultaniye; Kilitbahir Köyü de Kilitbahir Kalesi etrafında gelişmeye başlamıştır. *Ceride-i Havadis*, 22 C ve 27 C, 1260; BOA, İMM., 390; BOA, İHus. 8770 lef 1; *Ayniyat Defteri*, 986, s.166; ATASE Arşivi, No. 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-77. Askeri bakımdan büyük öneme sahip olan telgraf (daha sonra telefon) hatları 1859 yılına gelindiğinde Üsküdar'dan İzmit'e, Kilitbahir'den Kale-i Sultaniye'ye, İskenderiye'den Girit'e oradan Seddülbahir'e doğru uzanıyordu.

¹⁵ BOA, Y. PRK. ASK, 115/6.

1907'de Petersburg'da basılan bir eserde Boğaz'ın savunması şöyle tasvir edilmekteydi:

“Dünyanın en büyük istihkâmı olan Çanakkale ili Gelibolu Osmanlı topçuları, Deniz Kuvvetleri için önemli bir ordugah haline konulmuş, Avrupa yakasında Seddülbahir ile Kilitbahir ve Asya yakasında Kumkale ile Kale-i Sultaniye arasında demir atmış savaş gemileri güçlü bir set oluşturmuş, her iki sahili kuşatan dağlara, bayırlara ve tepelere baştanbaşa inşa edilen istihkamlar Gelibolu limanına kadar uzanmıştı.”¹⁶

Anadolu Hamidiye, Dardanos, Mesudiye, Rumeli Mecidiye, Çimenlik, söz konusu bu 35 istihkamdan sadece birkaçıydı.

Alman Kurmaylar, Başkomutanlık Vekaleti ve Genel Karargahta

Güney Bölge Kurmay Başkanı Binbaşı Mühlmann,

“Türk ordusunun yeniden örgütlendirilmesi için Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 1913 Mayıs'ında Almanya'ya yönelttiği ricası Berlin'de kabul gördü. İslahat işinin yürütülmesi için 22 nci Prusya Tümeni'nin o zamanki komutanı General Liman von Sanders seçildi. Bu öğretici etkinlik için elverişli diye seçilen bir general Alman subayları ile birlikte Alman ordusundan ayrıldı ve Türk hizmetine geçti. Bu tarzda ilkin 41 subayı kapsayan askeri heyet teşekkül etti. 1913 Aralık ayında ilk 10 subay General Liman'ın sevk ve idaresinde İstanbul'a geldi. Bu heyetin geri kalanları onu izleyen yılın ilk aylarında geldiler. Etki alanının sürekli olarak büyümesi dolayısıyla askeri heyet üyelerinin sayısı Dünya Savaşı patlak verene kadarki dönemde 71'e yükseldi¹⁷”

bilgisini verir.

Peşinden de, “Enver Paşa'nın etkin teşvikiyle Genelkurmay'da ve Harbiye Nezareti'nde Alman modeline göre kesin bir ıslahat gerçekleştirme başarısı sağlandı” der¹⁸.

¹⁶ Karaca, a.g.m.,s. 68'den naklen Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l Kübra*, Petersburg 1907, s.66.

¹⁷ Mühlmann, a.g.e., s. 10.

¹⁸ A.g.e., s.18

Türk –Alman birlikteliği ile ilgili olarak da:

“Tarihte, bir ulusun toparlanma süreci içinde bir sınıma tabi tutulması ender olaylardan biridir. Ve eğer, 1915 yılında Çanakkale uğruna yapılan muharebeler Türk tarihinin en şanlı ve en şerefli sayfalarını oluşturmuşsa, bunda Türk-Alman ortak çalışmasının başarısı görülmelidir. Ama biz Almanların, o günkü müttefikimizin silahlı eylemlerinden gurur duymaya sadece bu sebepten dolayı hakkımız yoktur. Biz, Çanakkale uğruna verilen bu mücadeleyi kendi büyük savaş geçmişimizin en şerefli halkasına dahil ediyoruz. Çünkü ülkemizin evlatları da orada savaştılar ve kanlarını döktüler. Kuşkusuz Çanakkale’deki sayıları azdı, ama bu Almanların etkisi önemli olmuştur...

Çanakkale Boğazı’nda bir kara saldırısına karşı savunulması için belirlenen Türk ordusu bir Alman Generalin emri altında bulunuyordu. Boğazların savunulmasında birlikte etkinlik gösteren Türk filosunun başında bir Alman filo komutanı vardı. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının korunması bir Alman amiralin emrine verilmişti. Hiçbir Türk kurmay heyeti yok ki, içinde Alman subayları, hiçbir sahil koruması yok ki içinde en azından birkaç Alman ekibi mevcut olmasın. Burada da Alman sevk ve idaresinin değeri, Alman teşkilat, teknik ve eğitimi kendisini kabul ettirmiştir..

Almanlar ve Türkler, sonuna kadar sadık bir arkadaşlık sürdürmüşlerdi. Fedakarlığa hazır olmada ve göreve sadakat göstermede, kahramanlıkta ve özveride birbirleriyle yarışan Türk subay ve askerleri, dünyanın en iyi orduları değerinde olduklarını belli ettiler....”¹⁹

Islahat heyeti için çağırılan ve kısa sürede Birinci Ordu Komutanlığına atanan General Feld Marşal Freiherr von der Goltz, General Bronz(s)ard von Schellendorff Paşa²⁰, Boğazlar Bölgesi Harekat Plancısı görevini tamamladıktan sonra Genelkurmay Birinci Başkanlığına (Karargah-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Reisi²¹) getirilmiştir. Çanakkale ve İstanbul

¹⁹ A.g.e., s.34-35.

²⁰ BOA, DH. EUM.SSM, 53/25; BOA, DH. EUM.VRK, 25/9; BOA, HR. SYS, 2098/10

²¹ BOA, DH. EUM.VRK, 25/41; Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı, V.Cilt, I.Kitap*, (Genelkurmay, İnci Kitap olarak kısaltılacaktır) Ankara 1993, s. 43.

Boğazları Genel Komutanı von Usedom Paşa,²² Başkomutanlık delegesi general Merten Paşa idi.²³ Yarbay Von Kress, Harekat Şube Müdürü; Binbaşı Pötrich²⁴, Demiryolu ve Muvasale (Ulaştırma) Müdürlüğü görevindedir. Doktor Mayer de Sağlık Hizmetlerinden sorumlu konumdadır.

Alman Personelin Öğretmenliği

Boğaz savunmasında, ateş gücünün etkinliğinin artırılması büyük bir önem taşıyordu. Müstahkem Mevki Komutanlığı toplarla, cephane ve gereçlerin hızla savaşa hazırlanması ve Türk erlerinin Alman subaylarının yönetiminde topçuluk bakımından yetiştirilmeleri amacıyla, Alman personelinden yararlanma yoluna gitmiştir. 30 Ağustos 1914'te General Weber'in yerine atanan General Merten idaresinde subay, torpidocu, telefoncu ve top çavuşu olarak toplam 160 Alman personeli bir Alman gemisiyle Çanakkale'ye geldi. Değişik tabyalara dağıtılan Alman personel, Türk erlerin eğitimine başladı.²⁵

Türk - Alman Birlikteliği

Almanlar, batı cephesinde sıkışıp kalmışlardı. Doğu'da Ruslara karşı başarı gösteriyorlarsa da; bu onlara çok büyük kuvvetlerini orada tutmalarını zorunlu hale getiriyordu. Savaşın bir an önce bitirilmesi için İtilaf Devletlerinin güçlerini bölmeli ve cephelerini genişletmeliydi. Bunun için en güzel çare, Osmanlı Devleti'nin yanlarında savaşa girip, savaş alanlarının genişletilmesiydi. Hatta Halife tarafından ilan edilecek "kutsal cihat" sonucu İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki milyonlarca Müslüman'ın bu çağrıya uyup ayaklanacaklarını sanıyorlardı.

Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya harp ilan etmiş, Türk-Alman gizli anlaşması 2 Ağustos 1914'te imzalanmış olduğu için yapılan anlaşmaya göre Türkiye antlaşmayı imzaladığı gün Almanya'nın yanında harbe girmeyi kabul etmiş oluyordu. Bu anlaşma ile Almanya ile beraber savaşa

²² Mehmet Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, Askeri Mecmua, S.40, İstanbul 1935, s.232; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt, 3 ncü Kitap, Çanakkale Cephesi Harekatı (Haziran 1915- Ocak 1916)*, (Genelkurmay, III. Kitap olarak kısaltılacaktır), Ankara 1980, s.99.

²³ Genelkurmay, *I nci Kitap*, s. 38.

²⁴ Yarbay olarak 9 Ağustos'tan itibaren 8 nci ve 9 ncu Tümen komutanlığı yapmıştır. Daha sonra da 5 nci Ordu Karargahındaki asli görevine döndü. Yarbay Hayri, *Anafartalar Grubu Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921, s.82-89.

²⁵ ATASE Arşivi, No. 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-77.

katılmış sayılan Osmanlı Devleti, er veya geç gireceği savaşı'nın giderlerini karşılayabilmek için paraya ihtiyacı vardı. Bu sebeple Almanya'dan %6 faizle borç olarak 5.000.000 lira almak zorunda kalmıştı. Şartlı olarak alınan bu paranın 250.000'i anlaşmanın imzasından on gün sonra; 750.000'i İngiltere ve Rusya'ya savaş ilanından on gün sonra, kalanı ise savaşa girildikten bir ay sonrasında başlayarak 400.000'er lira olarak verilecekti.²⁶

Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu, 3 Ağustos 1914'te bir yandan *seferberlik* ilan ederken²⁷ diğer taraftan da silahlı tarafsızlığını ilan etti. Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasına aynı gün (3 Ağustos 1914) *mayın döşenmeye* başlandı ve 8 Mart 1915 gününe kadar ara ara yeni hatlar oluşturmaya devam edildi.

Osmanlı Devleti silahlı tarafsızlığını ilan etmişse de, Alman Başkomutanlığı Türkiye'nin bir an önce harbe girmesi üzerinde ısrar ediyordu.

Fakat Türkiye, seferberliğini tamamlamadan, ordusunun noksanlarını ikmal etmeden ve politik bakımdan Bulgaristan'ın durumu aydınlığa kavuşmadan savaşa girme yanlısı değildi.

Bu arada Akdeniz'de bulunan *iki Alman savaş gemisine* (Goeben ve Breslau) İngiliz donanmasının takibinden kaçarak 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'ndan (kısa bir tereddütten sonra) içeri girmesine izin verildi.²⁸ Gemiler Alman Deniz Bakanı Amiral Tirpitz'ten bu yolda bir emir almıştı. Bu, Türkiye için de bir sürpriz değildi. İngiltere'de yapılmı tamamlanmış olan Sultan Osman ve yapılmakta olan Reşadiye dretnotlarının verilmemesi ihtimaline karşı -ki sonradan İngilizler bu parası ödenmiş gemileri vermediler- Karadeniz'de üstünlüğü sağlamak için Avusturya donanmasının gönderilmesini, daha önce Türk Hükümeti teklif etmişti. Avusturya donanması kendi kıyılarını korumak için Adriyatik'ten ayırmak istemediğinden Akdeniz'deki iki Alman gemisinin Türk Donanmasına katılmasıyla Karadeniz'de üstünlüğün sağlanması düşünülmüştü. Almanya ile savaşan devletler, bu iki geminin tarafsız Osmanlı Devleti'nin karasularından çıkarılmasını ya da enterne edilmesini istediler. Nihayet

²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, C.III, K. II*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 191-192.

²⁷ Genelkurmay, *İnci Kitap*, s. 69.

²⁸ BOA, DH. EUM.7. Şb, 2/31; BOA, DH. KMS, 27/2; Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 88, Ağustos, İstanbul 1989, Belge 1.

gemilerin Osmanlı Devleti tarafından 80 milyon marka satın alındığı, personelinin Türk mürettebatıyla değiştirileceği ilan edilerek mesele kapatıldı. Goeben ve Breslau mürettebatının tamamı da Almanlardan oluşmaktadır.²⁹ Yavuz ve Midilli adları verilerek Türk bayrağı çekilen ve mürettebatına Osmanlı fesi ve üniforması giydirilen bu gemilerin Alman Komutanı Amiral Souchon³⁰, aynı zamanda Türk Donanmasının birinci Komutanlığına atandı.³¹

Osmanlı Devleti Eylül 1914 sonlarında seferberliğini tamamlamış bulunuyordu. Ama silah ve cephanesi noksandı; araç ve gereç yokluğundan geri hizmet teşkillerinin büyük bir kısmı henüz kurulamamıştı.

Türk-Alman Askeri İttifakı'ndan sonra Türk Genelkurmayınca hazırlanmış olan çeşitli sefer planlarında genellikle Türk Ordusunun büyük kısmının batıda ve Boğazlar bölgesinde toplanması, Boğazların emniyeti sağlandıktan ve Bulgaristan ile Romanya'nın tutumu aydınlığa kavuştuktan sonra Rusya'nın güney kesimine taarruz edilmesi öngörülüyordu. Türk Ordusu bir kış savaşına hazır olmadığından, ayrıca büyük kuvvetlerin Doğu Anadolu'da toplanması çok güç olduğundan asıl kuvvetlerle Kafkasya'ya taarruz fikri çürütülüyordu. Mısır'a taarruz esaslı bir hazırlığı gerektirdiğinden sonraya bırakılıyor ve Süveyş kanalının öneminin bu bölgede savaşı göze almaya değer olup olmadığının düşünülmesi gerektiği ileri sürülüyordu.

Alman Genelkurmay Başkanlığı ise Türk Ordusu'nun Kafkasya ve Mısır'a taarruz ederek Rus ve İngiliz kuvvetlerini buralara bağlamasını ve böylece Avrupa'daki Doğu ve Batı cephelerinin takviyesine engel olmasını istiyordu.

Türk Genelkurmayı 1915 baharına kadar harbe girmemenin zorunluluğu üzerinde önemle dururken Alman Başkomutanlığı, Türkiye'nin bir an önce harbe girmesinde ısrar ediyordu.

28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle Avrupa'da başlayan savaş, Rusya'nın seferberlik ilan etmesi ve bunu Avusturya-Sırp anlaşmazlığına müdahale sayan Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya harp ilan

²⁹ BOA, HR. MA, 1132/57

³⁰ Selahattin Adil Paşa, (Yayına Hazırlayan: Enver Koray), *Hayat Mücadeleleri Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul 1982, s.118.

³¹ BOA, DH. KMS, 27/2; BOA, DH. EUM.KLU, 2/38

ederek Belçika toprakları üzerinden taarruza geçmesi, Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edildiği gerekçesiyle 4 Ağustos'ta İngiltere'nin Almanya'ya harp ilan etmesiyle kısa sürede bir genel harbe dönüştü.

Batı cephesindeki gelişmeler de kısaca şöyle idi:

3 Ağustos 1914'te sıklet merkezi kuzeyde olmak üzere Belçika topraklarından geçerek Fransa'ya taarruz eden Alman Ordusu, 23 Ağustos'ta Marn Nehrine kadar ilerlemiş bulunuyordu. Almanları burada durduran Fransız ordusu, 6-9 Eylül 1914'te cereyan eden Marn Meydan Savaşıyla onları Aisne ve Vesle nehirleri gerisine atmayı da başardı.

Doğu'da Avusturyalıların taarruzu karşısında önceleri zor duruma düşen Ruslar, Doğu Prusya'daki iki ordularıyla Alman 8 inci Ordusunu sıkıştırdılar ve geri çekilme zorunda bıraktılar. Bunun üzerine Ordu Komutanlığına Mareşal Hindenburg'u atayan ve Belçika'dan çektikleri iki kolorduyu bu cepheye tahsis eden Almanlar, Rus Ordusunu da geri çekilmeye mecbur ettiler. (Tannenberg, 26 Ağustos 1914) Fakat bu kez de Galiçya'daki Rus orduları ilerlemeye başladı. Avusturyalılar Lwow'u boşaltarak Karpat Dağlarına doğru çekildiler (3 Eylül 1914). Sırbistan'da devam eden savaşlarda da Avusturya başarı sağlayamadı.

Böylece daha harbin ilk ayında Batı'da ve Doğu'daki taarruzları duran Almanya ve Avusturya-Macaristan, Türkiye'nin bir an önce harbe girmesi için baskı yapmaya başladılar. İtilaf devletleri ise tarafsızlığını sürdürmesi halinde Türkiye'ye garanti vermeye hazır olduklarını bildiriyorlardı.

Bu arada Amiral Souchon da mürettebatın denize alışık olmadığını bahane ederek Türk donanmasının tatbikat için Karadeniz'e çıkmasına izin verilmesini ısrarla istiyordu. Alman Başkomutanlığının baskısına dayanamayan ve aslında Türkiye'nin geleceğini Alman ordularının Avrupa'daki başarısında gören Osmanlı Ordusu Başkomutan Vekili Enver Paşa, istenilen izni nihayet 26 Ekim'de verdi. Yavuz (Goeben) ve Midilli (Breslau) ile birlikte on bir parçadan oluşan Türk donanması 27 Ekim sabahı Karadeniz'e açıldı. 29 Ekim sabahı Odessa, Sivastopol, Novorossiisk limanlarını bombardıman etti ve birkaç Rus gemisini batırdı. Böylece Türkiye fiilen harbe girmiş oldu.³²

³² Genelkurmay, *İnci Kitap*, s. 99.

Türkiye her ne kadar bu istenmeyen gelişmeye Rus donanmasının neden olduğunu, ilk saldırının Rus gemilerinden geldiğini iddia etmiş ve Rusların bu hatalarını tamir etmelerini istemişse de bunun bir yararı olmamıştır. Ruslar, 1 Kasım günü Türkiye'nin doğu sınırlarından saldırıya geçmekle kalmamış, İngilizler de Akabe'yi bombardıman edip Urla iskelesindeki iki Türk gemisini batırmıştır.

3 Kasım 1914 günü de İngiliz-Fransız karma filosu Çanakkale Boğaz'ı girişindeki tabyaları kısa bir süre bombardıman etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletlerine resmen harp ilan ederek İttifak Devletleri'nin yanında savaşa katılmıştır.

Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasının ertesi günü, 2 Ağustos 1914'te, İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli bir ittifak anlaşması imzalanmıştı. Aynı gün İttihat-Terakki Hükümeti genel seferberlik ilan ettiği gibi tarafsız kalma niyetini de basın aracılığıyla açıkladı. Ağustos'un ilk haftasından itibaren oluşan gelişen sonucu, Almanların çabaları ve büyük planının bir parçası olarak Osmanlı Devleti, bir oldu-bitti sonucunda Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın müttefiki olarak kendini savaşın ortasında buldu. (2 Kasım 1914)

Mayınlar ve Torpidolar

Boğaz'ın mayınlarla savunulmasından sorumlu ve doğrudan Bahriye Nezareti'ne bağlı bir mayın bölüğü mevcut olup; komutanı 1 Eylül 1914'te Kıyı Topçusu ve Mayın Birlikleri Genel Müfettişi olan Alman Amiral Schack idi.³³ Schack'ın önerisine dayanılarak Boğaz'da sabit torpido istasyonlarının kurulması için İstanbul'dan gönderilen iki torpido kovanının, Boğaz'dan geçebilecek yabancı savaş gemilerine karşı torpido atmak üzere Çanakkale-Kilitbahir arasında kullanılması kararlaştırıldı. Bu amaçla 27 Ağustos 1914'te bir torpido kovanı Kilitbahir iskelesinde; öteki ikili kovanın da 28 Ağustos'ta Çanakkale feneri yanına monte edilmesi tamamlandı.³⁴

Gelişmeler Boğaz'ın etrafında yoğunlaştıkça, 5 Ekim 1914'te verilen Başkomutanlık emri gereği, Müstahkem Mevki subay ve erlerinin bilgi ve becerilerini artırmak için, Anadolu Hamidiye Tabyası'nda bir örnek batarya

³³ Genelkurmay, *İnci Kitap*, s. 84.

³⁴ Aynı yer.

oluşturuldu. Türk ve Alman personelinden oluşturulan bu bataryadaki eğitimin, Alman Korgeneral Merten tarafından verilecek yönergeye göre Alman üstsubaylarınca yönetilmesi emredildi.³⁵

Siyasilerin hesapları devam ederken Başkomutanlık, 22 Ekim 1914'te Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gönderilen bir direktifle, Boğaz'ın savunması hususunda yeni bir plan yapılması istendi. Bu direktifte ayrıca, Başkomutanlık Delegatesi Alman Korgeneral Merten başkanlığında, Alman Yarbay Wossidlo ve Mevki Kurmay Başkanından oluşturulacak bir komisyonca da, savunmanın nasıl yapılacağını içeren bir yönergenin de hazırlanması emredildi.³⁶

Bunu "Karadeniz Olayı" diye bilinen ve Amiral Souchon'un komutasında Karadeniz'e çıkan Türk donanmasının, birkaç Rus gemisini batırıp Odessa, Sivastopol, Novorosiski limanlarını 29 Ekim 1914 tarihindeki bombardımanı izledi.³⁷

Esat Paşa, 3 üncü Kolordu Komutanı

Bombardımanla beraber Tekirdağ'daki 3 ncü Kolordu karargahı, 4 Kasım 1914'te Çanakkale'ye intikal ettirilmiştir. Kolordu Komutanı General Esat (Bülkat) Paşa'dır. 3 ncü Kolordu Kurmay Başkanlığına atanan Alman Yarbay Tüvenay (Thowaney), Tekirdağ'a gelip, 10 Ağustos 1914'te göreve başladı. Yarbay Tüvenay, seferberlik ve yığınla ilgili Başkomutanlık emrini de yanında getirmişti.³⁸

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, emrinde 9 uncu Tümen olduğu halde Başkomutanlık'a bağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de Alman yardım kurulunda görevli Alman Deniz Yarbayı Schneider, Müstahkem Mevki'deki topçunun durumu ve nitelikleri üzerinde engin bilgilere sahiptir.³⁹

Bunlardan başka Gelibolu Yarımadası'nda kuzeyden güneye doğru 9 uncu Tümen bölgesinde kıyı kesimleri ve derinlikte tahkimat işlerine ağırlık verilmiştir. Keza topçuluk bakımından Çanakkale dışındaki diğer

³⁵ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-49.

³⁶ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1/67.

³⁷ Genelkurmay, *1 nci Kitap*, s. 69.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1/18.

birliklerden tespit edilerek gelen topların da yerleştirilmesi suretiyle, Boğaz savunması bir ölçüde daha güçlendirilmiş, ayrıca sızabilecek denizaltılara karşı ek önlem olarak Boğaz'da bazı gemiler görevlendirilmiştir. Savaştan önce ve İstanbul'u koruma amaçlı olarak Çanakkale Boğazı'nda 32 ve Bağımsız Ağır Topçu Taburu'nda da 3 batarya vardı. Bu 35 batarya için – o dönemde- yeteri kadar subay ve er olmadığından, savaş gemilerine karşı daha etkin olabilmek için, Ağır Topçu Genel Müfettişi Alman Posseldt⁴⁰ ve İstihkam Genel Müfettişi Alman Weber⁴¹ Paşalar batarya sayısını 22'ye indirip, personel sayılarının hiç olmazsa barış düzeyine çıkartılmasını önerdiler. Kabul edilen bu öneri de uygulandı.⁴²

Başkomutanlık 4 Şubat 1915 tarihli emriyle Su Üstü Keşif Gözetleme hizmetlerini Başkomutanlık Delegatesi Alman General Merten Paşa'nın emrine verdi. Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda topçu subay ve astsubaylarının eğitimi için, kıyı topçuluğu uzmanı Alman Yarbay Wossidlo, baş öğretmen olarak görevlendirilerek Anadolu Hamidiye Tabyası Komutanlığı'na atandı.⁴³

Türk Kaynaklarına Göre 18 Mart 1915 Boğaz Savunması⁴⁴

Bu gün hava açık, deniz düzgün, harekate çok elverişlilik gösteriyordu. Birleşik Filo'nun Boğaz'a yönelik bir harekatı bekleniyordu.

Bu ihtimale karşı Hava Danışmanı Alman Yüzbaşı Serno Pilot, Deniz Yüzbaşı Schneider de, gözetleme subayı olarak uçuşa hazır bir uçakla keşif için görevlendirildiler. Keşif uçağı, 18 Mart 1915'te ortalık aydınlanmaya başladığında, düşman savaş gemilerinin Boğaz'a doğru ilerlediklerini gördü.

Boğaz savunmasından sorumlu ve Cevat Paşa'nın emri altındaki Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığında Başkomutanlık Delegatesi olarak Korgeneral Merten Paşa, 2 nci Ağır Topçu Tugay Komutanlığına bağlı Hamidiye Tabyası Komutanlığını ve Başöğretmenliğini Alman Yarbay

⁴⁰ Genelkurmay, *I nci Kitap*, s. 81.

⁴¹ Genelkurmay *III Kitap*, s. 4, 17, 60, 84, 119, 159, 209,321.

⁴² ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-1,1-3.

⁴³ Selahattin Adil Paşa, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁴ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-10, 1-11; ATASE Arşivi, No. 6/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95; ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8.

Wossidlo⁴⁵, Erenköy Ağır Topçu Bölge Komutanlığını da Alman Yarbay Wehrle görevinin başındaydı.⁴⁶ Uzman Torpido Binbaşısı A.D.G. Ehl⁴⁷'in emrine verilen Kilitbahir torpido bataryası, hem düşman denizatlılara karşı görev yapacak hem de deniz mayınlarını koruyacaktır. Bataryalardan ikisinin adı da 'de Tott' ve 'Usedom' idi.⁴⁸

18 Mart 1915 Boğaz savaşındaki insan zayıyatımız şehit ve yaralı olarak toplam, 79'dur. Almanların kayıpları da, ölü ve yaralı olarak 18'dir. Böylece iki bağlaşıklık devletin toplam insan zayıyatı 97 kadardır.⁴⁹

18 Mart 1915 Çanakkale Boğazı savunma zaferinden sonra, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 19 Mart 1915 gün ve 129 sayılı emirleriyle üstün hizmette bulunanlara madalyalar verilmiştir. Bunlardan ikisi de alman subayıdır: İkinci Ağır Topçu Bölüğünden Öğretmen Yarbay Wossidlo 'Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası'; Anadolu Hamidiye Tabyası'nda Batarya Komutanı Yüzbaşı Herşel 'Gümüş Liyakat Muharebe Madalyası' ile ödüllendirilmiştir.⁵⁰

Boğaz'daki Diğer Gelişmeler

27 Nisan 1915'te AE-2 adlı İngiliz denizatlısını batıran Sultanhisar Torpidosu Filotilla Komodoru Korvet Kaptanı rütbeli Pfeifer Bey, 'Altın ve Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası; Alman personelinden Torpidocu Onbaşı Lampireihard, 'Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası'; Torpidocu Başçavuş Kopfstandt, Makine Onbaşı Gude, Makine Onbaşı Karlowins, Makine Onbaşı Schmapring ve Makine Neferi Henren 'Gümüş Liyakat Muharebe Madalyası' almışlardır.⁵¹

Muavenet-i Milliye Muhribi ve Sultanhisar Torpidosu'nda görev alan toplam 157 personel madalya ile ödüllendirilmiş olup bunların (4'ü subay ile 23 değişik rütbede asker) Almandır:

⁴⁵ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1/67; Genelkurmay, *İnci Kitap*, s.39.

⁴⁶ Genelkurmay, *İnci Kitap*, s. 45; Mühlmann, *a.g.e.*, s. 44; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yay., Ankara 1993, s.62, Genelkurmay 3 ncü kitap, s.194, 268.

⁴⁷ Mühlmann, *a.g.e.*, s. 44.

⁴⁸ BOA, DH. EUM.VRK, 25/36.

⁴⁹ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-13, 1-14, 1-16; Mühlmann, *a.g.e.*, s. 63'te "Toplam 114 kayıp arasında 22 Alman ölmüş ya da yaralanmıştı," bilgisini verir.

⁵⁰ ATASE Arşivi, No. 6/1670, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-181.

⁵¹ Ayhan Yüksel, "Çanakkale Savaşında Sultanhisar Torpidosu-Muavenet-i Milliye Muhribi Mürettebatı ve Faaliyetleri", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM)*, 85. Yılında Atatürk ve Çanakkale Savaşları Sempozyum Bildirileri 23-24 Mart 2000 Çanakkale, Çanakkale 2001, s.59.

13 Mayıs günü Goliath zırhlısını batıran Muavenet-i Milliye Muhribi personelinden Nısf Filotilla Komodoru Kıdemli Yüzbaşı Firle Bey, 'Altın ve Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası; Topçu Subayı Yüzbaşı Zeppelin 'Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası' ve Topçu Subayı Teğmen Andre, 'Gümüş İmtiyaz Muharebe Madalyası'; Makine Torpido Başçavuşu Benoburg, Makine Torpido Başçavuşu Matig, Makine Torpido Başçavuşu Beif, Makine Personel Stamm, Makine Personel Poskul, Makine Personel Hase, Vardabandıra Onbaşı Schwatman, Torpidocu Onbaşı Zims, Torpidocu Onbaşı Weinberg, Torpidocu Onbaşı Akerman, Torpidocu Onbaşı Krebs, Torpidocu Onbaşı Kreksa, Torpidocu Onbaşı Kiranki, Ateşçi Heiberg, Ateşçi Firnis, Ateşçi Dornfell, Telsiz Telgraftçı Walter birer 'Gümüş Liyakat Muharebe Madalyası' ile ödüllendirilmiştir.⁵²

Kara Savaşlarına Doğru: Alman Mareşal Liman Von Sanders⁵³ 5 inci Ordu⁵⁴ Komutanı

İtilaf Devletlerinin böyle bir başarısızlığın üzerine karadan yüklenerek amaçlarına inatla devam edeceğini hesaplayan Osmanlı Genelkurmayı, Mareşal Liman von Sanders'i⁵⁵, 3 ncü, 15 nci Kolordularla, 5 nci Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı'ndan oluşturulan 5 nci Ordu Komutanlığına atamış⁵⁶ ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binasını karargah ve makam olarak tahsis etmiştir.⁵⁷ Göreve başlamak üzere 26 Mart 1915'te Gelibolu'ya gelen Mareşal, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir.⁵⁸ (23 Eylül 1915 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaydına göre Liman von Sanders'in yaveri Binbaşı von Perike /Prigge⁵⁹ ile Teğmen Tolf⁶⁰ olup Sanders Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Heyeti tamamıyla Alman subaylardan oluşmaktadır.⁶¹)

⁵² Yüksel, *a.g.m.*, s. 59.

⁵³ BOA, HR. MA, 1143/101; BOA, HR. MA, 1144/5; BOA, HR. MA, 1144/20; BOA, HR. MA, 1142/45; BOA, HR. MA, 1148/12; BOA, HR. MA, 1147/4

⁵⁴ BOA, İ., HB, 1333. Ca /36; BOA, HR. SYS, 2409/53;

⁵⁵ BOA, DH. KMS, 31/30.

⁵⁶ ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5.

⁵⁷ ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6; BOA, HR. SYS, 2109/11;

⁵⁸ BOA, DH. KMS, 31/30; ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.

⁵⁹ BOA, HR. MA, 1144/20

⁶⁰ Yarbay Hayri, *a.g.e.*, s. 54.

⁶¹ BOA, HR. MA, 1144/20

Böylece Liman von Sanders, Bolayır dışında Gelibolu yarımadasında büyük çıkarma hareketleri beklemediğinden, Çanakkale savunmasını, sadece Saros ve Anadolu kıyılarına yapılacak çıkarma hesabına göre düzenlemiştir.⁶²

Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, Onun, İngiliz çıkarmalarının büyük ölçüde, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamaktadır.⁶³

4 Nisan 1915 tarihli Padişahın yayınlamış olduğu İrade-i Seniyye ile: 14 üncü Kolordu Komutanlığına Trommer, 15 inci Kolordu Komutanlığına Weber Paşa tayin edilmiştir.⁶⁴

15 nci Kolordu, Karargahıyla Anadolu yakasında Kalvert çiftliğinde.⁶⁵ Komutanı Alman General Weber Paşa⁶⁶,nın emrinde, 3 ncü Tümeni (32 nci, 46 ncı Alay ve topçu taburları) Sarıçalı dolayında, 31 nci Alayı ve diğerleri Halileli - İntepe ve Kumkale bölgesinde. Tümen komutanı Alman Albay Nicolai Bey⁶⁷. 39 ncu Alay, Çıplak-Yenişehir - Yeniköy bölgesinde olup gerektiğinde Troya Harabesi - Menderes çayı doğusunda savunma düzeni alacak şekilde konuşlanmıştır.

Başta 3 ncü Kolordu Komutanı Esat Paşa olmak üzere, Türk komutanları, düşmanın kıyıya çıkmasına daha baştan engel olmak amacıyla savunmayı kıyıda düşünmüş, geride yeterince ihtiyat bırakıp kıyının kuvvetli tutulmasını öngörmüşlerdir. Liman von Sanders ise, kıyının zayıf gözetleme birlikleriyle tutulup, kuvvetli ihtiyatlar ayırarak düşmanı karaya çıktuktan sonra karşı taarruzlarla denize dökmeyi hedeflemiştir.⁶⁸

⁶² Bkz: Sanders, *a.g.e.* s.24, 43, 47; Ordu komutanının bu görüş ve bu düşünce etrafında oluşturduğu planlamayı değerlendirirken, Türk Genelkurmayı "...harekatın gelişiminden de anlaşılacağı üzere (Sanders) büyük bir yanlışlığa düşmüştür," düşüncesindedir. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1 nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, ('Genelkurmay, Özet Kitap' olarak kısaltılacaktır.)Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.52

⁶³ Liman Von Sanders, (Çev.M. Şevki Yazman) *Türkiye'de Beş Yıl*, İstanbul 1968, s.21.

⁶⁴ BOA, İ. HB, 1333. Ca /36; İrade-i Seniyye: Padişah buyruğu; Yüzbaşı Celalettin, *Kumkale Muha-rebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921, 142; Binbaşı Mehmet Nihat, *Seddülbahir Muha-rebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921, s. 198, 199, 203.

⁶⁵ ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-21.

⁶⁶ Selahattin Adil Paşa, *a.g.e.*, s. 152, 153.

⁶⁷ BOA, HR. MA, 1132/57; Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s. 203.

⁶⁸ Bkz: Sanders, *a.g.e.*; Bu yeni düzenleme konusunda Türk Genelkurmayı yeni savunma planı konusunda Sanders'e karşı muhalif görüş ortaya koyar: "5 nci Ordu'nun yukarıda açıklanan savunma düzenlerinin incelenmesinden anlaşılacağı üzere, 9 ncu Tümen'in ilk düzenlemeleriyle, bu ordu komutanının görüşlerine göre

5 nci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, Boğaz bölgesinin savunmasında ağırlığı daha çok kuzeyde Saros Körfezi ile güneyde Anadolu yakasında yoğunlaştırmış ve kuvvet çoğunluğunu bu iki kanatta toplamıştır.

15 nci Kolordu'nun Anadolu Yakasındaki Savunma Düzeni: 15 nci Kolordu Komutanı Alman General Weber Paşa⁶⁹, 15 nci Kolordu Kurmay Başkanı Alman Yarbay Thevenay Bey, 3 ncü Tümen Komutanı Alman Albay Nicolai Bey⁷⁰, 3 ncü Topçu Alay Komutanı Alman Yarbay Binhold'tur.

Sanders, çıkarmalara çok elverişli Kumkale-Beşigeler ve güneye uzanan kıyılara büyük ölçüde bir amfibi hareket bekliyordu. Sanders'e göre, Müstahkem Mevki Komutanlığı yönetimindeki topçu gücünün önemli bir kısmının Anadolu yakasında bulunması, Boğaz savunmasının da en duyarlı noktasını oluşturuyordu.⁷¹ Çünkü Anadolu yakasından Çanakkale merkezi üzerinde zorlanacak derinlik hareketinin yetersiz kuvvetlerle şansa bırakılması doğru olmazdı. Konu gerçekten önemliydi. Her halde zor ve bağımsız bir operasyonun stratejik kapsamına uygun bir organizasyona da ihtiyaç vardı. İşte Sanders'in, Anadolu yakasında güçlü bir savunma birliği oluşturmasının nedeni, bu ve benzer görüşler varsayımına dayanıyordu ki, o, bu gibi endişe ve yargılarıyla hatalı olmadığı izlenimi veriyordu.⁷²

Bu açıdan 5 nci Ordu'nun, birbirinden uzak bölgelere ayrılması ve bu bölgelerdeki hareketi, bağımsız olarak başarabilecek güçte birlikler oluşturmasını doğal kabul etmek gerekebilir.⁷³

1 Nisan'da almış olduğu düzenlemeler ve tüm ordu birliklerinin 25 Nisan 1915 sabah durumu, karşılaştırılacak olursa görülür ki, Liman von Sanders'in kıyı savunması üzerindeki görüşleriyle Türk komutanlarının temel görüşleri arasındaki belirgin farklar ortaya çıkmaktadır.... Olayların gelişmesi, Liman von Sanders bu görüşünün uygulamada ne denli sakıncalı olduğunu ve ağır kayıplara yol açtığını gösterecektir." Genelkurmay, *Özet Kitap*, s.53.

⁶⁹ BOA, İ, 1333, Ca/36.

⁷⁰ Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s. 203.

⁷¹ Sanders, *a.g.e.* 34; ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-5.

⁷² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı, V.Cilt, 2 nci Kitap, Amfibi Harekat*, ('Genelkurmay II nci Kitap' olarak kısaltılacaktır.) Ankara 1978, s.44

⁷³ Ancak Türk Genelkurmayı, bu noktada yapılan hatanın, "ayrılan kuvvetlerin ölçüsünden çok, bu kuvvetlerin Boğaz'dan uzak mesafelere yayılarak kademelendirilmesi yüzündendir" der ve ilave eder "Grupman kuvvetleri, güneye doğru fazla sarkıtılmış ve manevra imkanları zaman bakımından kısıtlanmıştır. 15 nci Kolordu'nun 25 Nisan'da erken karar verememesi, çekingen sevk ve idaresiyle elindeki iki tümenini kıyılara dağıtması ve Ordunun takviye kuvveti isteklerine kulaklarını tikamış olması da, var olan yanlışları daha da ağırlaştırmıştı."

Kara Muharebesi⁷⁴

Seddülbahir bölgesinde;

1/2 Mayıs– 3/4 Mayıs 1915 Türk gece taarruzlarında Güney Bölge Komutanı Albay von Sodenstern⁷⁵, Güney Bölge Kurmay Başkanı Binbaşı Mühlmann'dır.⁷⁶ Albay Kannengiesser⁷⁷ de Güney Bölge Danışmanı'dır⁷⁸ ki bu üç komutan 7, 9 ve 15 nci Tümenlere emretme yetkisine sahipti.

İkinci Kirte (6-8 Mayıs 1915) ve 9-24 Mayıs 1915 Muharebeleri ile Üçüncü Kirte Muharebesinde (4-6 Haziran 1915) İtilaf saldırıları karşısında Güney Grubu Komutanı Tümgeneral Weber Paşa⁷⁹, Güney Grup Kurmay Başkanı Yarbay Thevenay bulunuyordu.⁸⁰

Birinci Kerevizdere (21-22 Haziran) ve Zığındere (28 Haziran–3 Temmuz) Muharebelerinde Güney Grubu Komutanı olarak Tümgeneral Weber Paşa⁸¹ görevliydi.

5 Temmuz 1915 Zığındere Türk taarruzunda Güney Grubu Komutanı olarak Tümgeneral Weber Paşa, Sağ Kanat (1 nci Kolordu) Komutanlığı Kurmay Başkanı Binbaşı Eggert, Sağ Kanat (1 nci Kolordu) Komutanlığı 3 ncü Tümen Komutanı Albay Nicolai⁸², Cephe Topçu Komutanı Yarbay Binholt hizmet veriyordu.

İkinci Kerevizdere (12-13 Temmuz), 6-13 Ağustos Muharebeleri ve 9 Ocak 1916 tarihindeki düşmanın çekilişine kadar geçen sürede Sağ Kanat (14 ncü Kolordu) Komutanı Tuğgeneral Trommer Paşa⁸³, Sol Kanat (5 nci Kolordu)

⁷⁴ Görgülü, *a.g.e.*, s. 64-100.

⁷⁵ Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s.225, 228, 236; Cepheye 5 nci Tümen Komutanı olarak gelmiş, Mayıs'ın ilk haftası da bölge komutanı olmuştur. Genelkurmay 3, s. 4, 19,81.

⁷⁶ Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s.225, 228, 236; Güney Bölge Kurmay Başkanı Süvari Binbaşı (Ordu Haber Subayı) Mühlmann, cephede tuttuğu notları kısa sürede derleyip bastırmıştır: Carl Mühlmann, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Notları*, Timaş Yay., İstanbul 1998.

⁷⁷ 29 Nisan 1915'te Ordu danışmanıdır. Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s.225; Yarbay Hayri, *a.g.e.*, s.77. 9 ncü Tümen komutandır.

⁷⁸ Görgülü, *a.g.e.*, s. 67.

⁷⁹ BOA, HR. MA, 1132/57; Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s. 254, 257, 265.

⁸⁰ Genelkurmay, *III nci Kitap*, s.83, 97,470; Selahattin Adil Paşa, *a.g.e.*, s. 154; Binbaşı Mehmet Nihat, *a.g.e.*, s. 254, 257, 265.

⁸¹ Miralay Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde*, Vadi Yay., Ankara 2006, s.32.

⁸² BOA, HR. MA, 1132/57; Genelkurmay, *III nci Kitap*, s. 19, 197.

⁸³ BOA, İ, 1333, Ca/36.

Komutanı Tuğgeneral Fevzi (Mareşal Çakmak)'ın Kurmay Başkanı Yarbay Albrecht⁸⁴, 13 nci Tümen Komutanı Albay Hovik⁸⁵ görevlerinde kaldılar.

Arıburnu-Anafartalar Bölgesi

9 Ağustos Birinci Anafartalar Muharebesinde 9 ncu Tümen Komutanı Albay Kannengiesser yaralanınca⁸⁶ yerine Yarbay Pöttrih⁸⁷ geçti. Anafartalar Bölge Komutanı Yarbay Willmer⁸⁸, 8 nci Tümen 28 nci Alay Komutanı Binbaşı Hunker'di.⁸⁹

21 Ağustos İkinci Anafartalar Muharebesinde ise 5 nci Tümen Komutanı Yarbay Willmer⁹⁰, 8 nci Tümen 28 nci Alay Komutanı yine Binbaşı Hunker'dir.

Eylül ayının başından düşmanın çekildiği 20 Aralık 1915 tarihine kadar bölgedeki Alman komutanlar sırasıyla: Anafartalar Grup Komutanlığı'nda 2 nci Kolordu Komutanı Albay Nikolai⁹¹, 16 nci Kolordu Komutanı Albay Kannengiesser, Suvla Körfezi bölgesindeki Türk kuvvetlerinin komutanıdır.⁹², 5 nci Tümen Komutanı Yarbay Wilmer, 12 nci Tümen Komutanı Albay Hovik⁹³, 8 nci Tümen 28 nci Alay Komutanı Binbaşı Hunker, Ağır topçu Grup Komutanı Binbaşı Lierau.

17 Ağustos 1915'ten itibaren Saros Grubu'nda 1 nci Ordu Komutanı Mareşal Von der Goltz Paşa⁹⁴ birliğiyle Bolayır'a kadar gelmiştir.

1 Eylül'de Albay Wehrle Ordu Ağır Topçu Komutanlığı'na, aynı ay içinde Alman Batı Cephesi'nden gelen Albay Gressman da, Ordu Topçu Komutanlığı'na atandı.⁹⁵

⁸⁴ Süleyman Şakir, *a.g.e.*, s.163, 176, 188.

⁸⁵ "18 Temmuz günü akşamından itibaren 7 nci Tümenen sorumlu olacaktır." Süleyman Şakir, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁶ Uluğ İğdemir, *Mustafa Kemal Atatürk Anafartalar Muharebelerini Ait Hatıralar*, TYK Yay., Ankara 1955, s.53; Kannengiesser hakkında Mustafa Kemal "Kendisi ordumuzda bulunan Alman subayların en yeteneklilerindendi. Conkbayırı muharebelerinde yaralanıp geriye gitmeye mecbur olmuştur" demektedir; Yarbay Hayri, *a.g.e.*, s. 78.

⁸⁷ Genelkurmay, *III nci Kitap*, 360, 367, 372; İğdemir, *a.g.e.*, s.57, 78, 83; Sayfa 57'de Mustafa Kemal "Tesadüfen Genel Karargah Şimendifer Şube Müdürü Yarbay Pöttrih İstanbul'dan cepheye geldi" bilgisini verir.

⁸⁸ İğdemir, *a.g.e.*, s.43, 48, 56, 65; Selahattin Adil Paşa, *a.g.e.*, s. 162, 166; Yarbay Hayri, *a.g.e.*, s.54, 62, 63.

⁸⁹ Nigel Steel ve Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s.164, 170, 171 278, 280; İğdemir, *a.g.e.*, s. 92;

⁹⁰ İğdemir, *a.g.e.*, s. 92; Yarbay Hayri, *a.g.e.*, s.36, 39, 41, 52, 85.

⁹¹ BOA, HR. MA, 1132/57; İğdemir, *a.g.e.*, s. 106' da Mustafa Kemal, Albay Nikolai'nın 3 nci Tümen komutanlığından bu göreve tayin edildiğini söyler.

⁹² İğdemir, *a.g.e.*, s. 107.

⁹³ BOA, İ, HB, 1333, Za/16.

⁹⁴ BOA, HR. MA, 1144/20; Genelkurmay, *II nci Kitap*, s.440, 469.

⁹⁵ Genelkurmay, *III nci Kitap*, s. 467

Alman Destekli Hava Gücü

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 'Sefer Kuruluşu'nda bir uçak bölüğü vardı. İlk kez 17 Ağustos 1914'te bölüğe İstanbul'dan gelen bir deniz uçağı katılmış,⁹⁶ Çanakkale'de uçak ilk kez, 5 Eylül'de havalanabildi ve 10 Eylül ve 19 Ekim'de de Boğaz dışında iki keşif uçuşu yaptı.⁹⁷ Bunu 21 Ekim 1914'te gönderilen ikinci bir uçak izlemiş, 12 Ocak 1915'te İstanbul'dan Deniz yoluyla gönderilen iki uçak daha gönderilmiştir.⁹⁸

Sağlık

Alman Islahat Heyeti Sağlık Müşaviri Yarbay Prof. Dr. Mayer⁹⁹ de Sahra Sıhhiye Genel Müfettiş Vekili Titri ile Ordu karargahında Ordu Sıhhiye Reisi'ne refakat etmektedir.¹⁰⁰

Öğrencileri cephelere sevk edilen Gülhane ile Tıp Fakültesi, eğitim çalışmalarını kısararak birer yardımcı harp hastanesi olmuşlardır. Gülhane'de Doktor Zelling bulunuyordu.¹⁰¹ Açılan diğer belli başlı hastaneler şunlardı:

Beyoğlu Zapyon Hastanesi (Dr. Operatör Papadopulos, Op. Nazaretyen, Dr. Madridi, Dr. Sahak, Dr. Kılaiditi); Cağaloğlu (Lise Binası) Hastanesi (Op. Robert, Dr. Settar); Moda Şifa Yurdu Hastanesi (Avusturyalı Doktorlar); Hastanesi Nekahethanesi. Bu hastanelerde hizmette, yardımcı olarak görevlendirilen Tıbbiye öğrencileri ile fahri hastabakıcı hemşirelerin gayretleri çok büyüktür.¹⁰²

Öte yandan Kızılhaç kurumları tarafından da hastaneler açılmıştır. Avusturya, İtalya Kızılhaçı, Alman ve İtalyan hastaneleri Ordu emrine tahsis edilmiş, Amerikan Kızılhaçı tarafından açılan İngiliz hastanesi ile Dr. Şagol, ve Dr. Haner, Taksim Fransız hastanesinde Dr. De La Comb'ın idaresinde hizmete sokulmuştur. De La Comb, Fransız Elçiliği'nin 'Sağlık İşleri Delegesi' idi. Savaş süresince Türkiye'de kalmış, bu çalışmalarına karşılık liyakat madalyası ile taltif edilmişti. (Takvim-i Vakayi 18282)¹⁰³

⁹⁶ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-47, 1-49;

⁹⁷ Genelkurmay, *İnci Kitap*, s. 96.

⁹⁸ *A.g.e. İnci Kitap*, s. 38.

⁹⁹ Gözcü, *a. g.m.*, s. 90; Makalesinde Gözcü'nün, "Prof. Mayer tahminen Haziran 1915 sonunda 5. Ordu komutanı tarafından Almanya'ya iade edilmiştir. Ordu sağlık işlerine bu zatın hizmetinden başka yabancı bir emek karışmadığını bilhassa zikre muhtaç görürüm," şeklinde ortaya koyduğu görüşü gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

¹⁰⁰ Gözcü, *a. g.m.*, s. 79; Özbay, *a.g. e.*, s.230.

¹⁰¹ ATASE Arşivi, BDH 3, Klasör 64, Dosya, 186, Fihrist 19; Özbay, *a.g. e.*, s.233.

¹⁰² Özbay, *a.g. e.*, s.234.

¹⁰³ Özbay, *a.g. e.*, s.235.

Müttefik Devlet Hekimlerinden Alman Askeri Heyeti Başhekimisi Stabsarzt Kolmer, Dr. Petris, Dr. Layka Gümüşsuyu'nda; Dr. Peter Oberarzt Tucht Bigalı Hastanesi'nde; Dr. Tomer İzmir Menzil Hastanesi'nde; Dr. Braun, 5. Ordu Tıbbi Müfettişliği'nde ve Stabsarzt Karlof 16 Numaralı Menzil Hastanesi'nde görev almışlardı.¹⁰⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti, son döneminden itibaren İngiltere ve Fransa'ya rağmen Almanya ile işbirliğini sağlam temellere oturtup geliştirmek için haklı bir çok sebeplere sahipti. Buna 1875 yılından itibaren Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı esnasında Almanya'ya sipariş edilen Krupp marka toplarla başlandı. Peşinden Osmanlı ordusunun ihtiyacı ile doğru orantılı olarak Alman askeri uzmanlar çağırıldı. Bu uzmanların sayısı günden güne arttı.

Almanya ile İttihatçı liderlerin Osmanlı coğrafyası adına ortaya koydukları – büyük oranda ütopyik de olsa- ‘Türklüğü eski gücüne kavuşturma’ hülyası, her açıdan Almanlarla ittifakı zorunlu hale getirdi. Özellikle Enver Paşa'nın Almanların askeri disiplinine, tekniğine, askeri gücüne ve yardımına çok güvenmesinin sonucu olarak, –bir oldu bitti ile- Türk milleti kendini ölüm kalım savaşı içinde buldu.

Savaş öncesi ve savaş döneminde Alman teknik yardımının Çanakkale savaşının kazanılmasında azımsanmayacak derecede payı vardır. Ayrıca Çanakkale Cephesi için oluşturulan 5 inci Ordu Komutanı'nın bir Alman Mareşal olduğu gözden uzak tutulmalıdır. Kara muharebelerinde savunma taktiği konusunda Genelkurmay kaynaklarındaki aleyhte bazı eleştirilere rağmen, Ordu komutanının kendine ait plan ve tasarrufunun olması gayet doğaldır. Eğer çekince söz konusu olsaydı –herhalde- Osmanlı Genelkurmayı böyle bir uygulamaya baştan engel olurdu.

Özetle Türk-Alman birlikteliği Çanakkale muharebeleri için güzel bir örnek oluşturmuş olmasına rağmen, bu gündemle ilgili –spekülasyonlardan uzak- Türk ve Alman arşivlerinde ortak araştırmalar yapılarak konunun daha da olgunlaşması sağlanmalıdır.

¹⁰⁴ Aynı yer.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-5
ATASE Arşivi, No. 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-77
ATASE Arşivi, No. 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-77
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-49
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1/67
ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1/18.
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-1,1-3
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-10, 1-11
ATASE Arşivi, No. 6/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95
ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8
ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-13, 1-14, 1-16
ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5.
ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6;
ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.
Ayniyat Defteri, 986, s.166;
BOA, HR.SYS, 2109/11
BOA, İMM., 390
BOA, İ.Hus. 8770 lef 1
BOA, Y. PRK. ASK, 115/6
BOA, İ., HB, 1333. Ca/36
BOA, İ. TAL, 1333. Ca/37

KİTAP VE SÜRELİ YAYINLAR

- AKER, Mehmet Şefik, *Çanakkale – Arıburnu Savaşları ve 27 nci Alay*, Askeri Basımevi, İstanbul 1935.
AKŞİT, İlhan-Hayati Tezel, *Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915*, Güzel Sanatlar Mat., İstanbul 1982.
ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1991.
ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniv. Yay. Ankara 1973.
ASPINAL-OGLANDER, C.F., (Çev. Tahir Tunay), *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı*, C.I-II., Askeri Matbaa, İstanbul 1939.
BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, C.III, K. I*, TTK Yay., Ankara 1991.
BELEN, Fahri, *Çanakkale Savaşı*, İstanbul 1935.
BELEN, Fahri, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşı, 1915 Yılı Hareketleri*, Ankara 1964.

- Binbaşı İzzettin-Binbaşı Burhanettin, *Arıburnu Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921.
- Binbaşı Mehmet Nihat, *Seddülbahir Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921.
- Binbaşı Mahmut, *Seddülbahir'in İlk Şanlı Müdafası*, Yeni Anadolu Basımevi, Konya 1933.
- BURÇAK, Rıfka Salim, *Siyasi Tarih*, Ankara 1978.
- CONK, Cemil, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1959.
- CORBET, Julian, (Çev., Ali Rıza Seyfi), *Harekat-ı Bahriye*, C.II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926.
- Çanakkale 1915*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Bas. Ankara 1990.
- DEMAZ, (Çev.: Bahattin) *Çanakkale Seferi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1930.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı, V.Cilt, I.Kitap, (Genelkurmay, 1. Kitap)* Ankara 1993.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı, V.Cilt, 2 nci Kitap, Amfibi Harekat*, Ankara 1978.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt, 3 ncü Kitap, Çanakkale Cephesi Harekatı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Ankara 1980.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı I nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı 9 ncu Cilt Türk Hava Harekatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Savaşı İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt. X, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay*, Ankara 1985.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yay., Ankara 1993, s.62
- GÜLEN, Nejat, *Dünden Bugüne Bahriyemiz*, İstanbul 1988.
- HAMİLTON, Ian, *General Hamilton'un Raporu*, İstanbul 1915.
- HAMİLTON, Ian, *Gelibolu Günlüğü*, İstanbul 1972.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Atatürk'ün Anahtarlar Muharebatına Ait Hatıraları*, TTK Yay., Ankara 1943.
- KAYLAN, Aziz, *Çanakkale İçinde Vurdular Beni*, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1982.
- KIZILDEMİR, M. Orhan, *Şirket-i Hayriye İdaresi*, Türkiye Denizciler Sendikası Yay., İstanbul t.y.
- LANGENSİEPEN, Bernd-Ahmet Güleriyüz, *1828-1923 Osmanlı Donanması*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000.
- LOREY, Hermann, *Türk Sularında Deniz Hareketler*, C. 2., Ankara: Deniz Basımevi, 1946.
- MOLTKE, Helmuth von (Çev. Hayrullah Örs), *Türkiye Mektupları*, İş Bankası Yay., İstanbul 1960.
- MÜHLMANN, Carl, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları*, Timaş Yay., İstanbul 2003.
- Nazmi Bey, (Günümüz Türkçe'sine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya), *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yay., İzmir 2004.
- PERK, Kadri, *Çanakkale Savaşının Tarihi*, Askeri Basımevi, Ankara 1940.
- RACZYKİ, Edward, *1814'te İstanbul ve Çanakkale Seyahat*, Tercüman Y., İstanbul 1980.
- RAUE, F. Charles (Çev. Asım ve Nihat), *Çanakkale Seferi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1921.

- RHODES, James Robert (Çev. Haluk Saltıkgül), *Gelibolu Harekatı*, Belge Yay. İstanbul 1965.
- Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul 1930.
- SANDERS, Liman von (Çev.M. Şevki Yazman), *Türkiye 'de Beş Yıl*, İstanbul 1968.
- Selahattin Adil Paşa, (Yayına Hazırlayan Enver Koray), *Hayat Mücadeleleri: Selahattin Adil Paşa'nın Çanakkale Hatıraları*, İstanbul 1982.
- Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l Kübra*, Petersburg 1907.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Ankara 1992.
- Yarbay Hayri, *Anafartalar Grubu Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921.
- Yüzbaşı Celalettin, *Kumkale Muharebeleri*, Erkan-ı Harbiye Mektebi, İstanbul 1921.
- VEDEL, Emil (Türkçe'ye Çeviren Dr. Ahmet Esenkaya), *Çanakkale'de Bahriyelilerimiz*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yay., Ankara 2006.
- YILMAZ, Veli, *1 nci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İttifakı ve Askeri Tarihi*, İstanbul 1993.

MAKALELER

- ATAKAN, Rauf, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaşı Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", *Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Ceride-i Havadis*, 22 C ve 27 C, 1260;
- ESENKAYA, Ahmet, "Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.1, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale 2003.
- ESENKAYA, Ahmet-Osman Kafadar, "Çanakkale Savaşlarında Kaybedilen Eğitim Görmüş Nesiller Üzerine Düşünceler ve Öneriler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.2, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale 2004.
- ESENKAYA, Ahmet, "Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.4, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale 2006.
- ESENKAYA, Ahmet-İ. Ceyhan Koç, "Çanakkale Muharebelerinde Hastaneler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.3, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale 2005.
- ERAT, Muhammet, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Ordusunun İaşe Problemi" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.1, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale 2003.
- GÖZCÜ, Niyazi İsmet, "Umumi Harpte Çanakkale Müdafaası Esnasında Türk Ordusu Sıhhi Hizmetleri", *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, S. 23, Temmuz, İstanbul 1938.
- KARACA, Ali, "Şanlı Zafer'e Giden Yol İçin Asırlarca Süren Bir Emek Çanakkale Boğazının Tahkimi (1655-1915)", *85. Yılında Atatürk ve Çanakkale savaşları Sempozyum Bildirileri 23-24 Mart 2000*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM), Çanakkale 2001.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İaşe Durumu", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:12, Şubat 1987, S. 22, Ankara 1987.